

OLTINSOY TOPONIMLARINING KORPUS BAZASIDA AKS ETISHI

Safarova Shahlo

TerDU magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18043109>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Surxondaryo viloyati Oltinsoy tumani hududida shakllangan toponimlarning lingvistik, tarixiy va madaniy xususiyatlari hamda ularning zamonaviy lingvistik korpuslar bazasida aks etish masalalari OAK talablari asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda toponimlarning etimologik manbalari, morfologik tuzilishi, semantik tasnifi hamda korpus lingvistikasi nuqtayi nazaridan o'rganish usullari yoritiladi. Oltinsoy toponimlarini elektron korpuslarda tizimli qayd etish hududiy onomastik merosni saqlash, ilmiy tahlil qilish va raqamlashtirishda muhim ahamiyat kasb etishi asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar: toponimika, Oltinsoy, onomastika, korpus lingvistikasi, joy nomlari, hududiy leksika.

Abstract. This article analyzes the linguistic, historical and cultural characteristics of toponyms formed in the territory of the Oltinsay district of Surkhandarya region and their reflection in the database of modern linguistic corpora based on the requirements of the OAK.

The study covers the etymological sources, morphological structure, semantic classification of toponyms, and methods of studying them from the point of view of corpus linguistics. It is argued that the systematic recording of Oltinsay toponyms in electronic corpora is of great importance in the preservation, scientific analysis and digitization of regional onomastic heritage.

Keywords: toponymy, Oltinsay, onomastics, corpus linguistics, place names, regional lexicon.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвистические, историко-культурные характеристики топонимов, сформировавшихся на территории Олтинсайского района Сурхандарьинской области, и их отражение в базе данных современных лингвистических корпусов на основе требований ОАК. Исследование охватывает этимологические источники, морфологическую структуру, семантическую классификацию топонимов и методы их изучения с точки зрения корпусной лингвистики.

Доказывается, что систематическая регистрация олтинсайских топонимов в электронных корпусах имеет большое значение для сохранения, научного анализа и оцифровки регионального ономастического наследия.

Ключевые слова: топонимия, Олтинсай, ономастика, корпусная лингвистика, топонимы, региональный лексикон.

Oltinsoy tumani toponimlarining shakllanishi bir necha asosiy manbalar bilan bog'liq bo'lib, ularning har biri hudud tarixining muayyan bosqichini aks ettiradi. Avvalo, tabiiy-geografik omillar yetakchi o'rin tutadi. Tumanning tog'oldi va vodiylar hududida joylashgani natijasida ko'plab toponimlar relief, suv manbalari va o'simlik dunyosi bilan bevosita bog'langan. Masalan, **soy**, **jar**, **adir**, **tog'**, **buloq** komponentlari ishtirokidagi joy nomlari hududda keng tarqalgan.

Oltinsoy toponimi tarkibidagi **oltin** komponenti ba'zan haqiqiy foydali qazilma, ba'zan esa ko'chma ma'noda "barakali", "serhosil" tushunchalarini ifodalagan bo'lishi mumkin. **Soy** komponenti esa hududning gidrografik xususiyatlarini ko'rsatadi.

Ikkinchi muhim manba — tarixiy va ijtimoiy omillardir. Ayrim toponimlar qadimgi aholi manzillari, savdo yo'llari yoki tarixiy voqealar bilan bog'liq holda vujudga kelgan. Shuningdek, urug'-qabila nomlari asosida shakllangan etnonimik toponimlar ham uchraydi. Bu holat hudud aholisi etnik tarkibining tarixiy shakllanishi haqida muhim ma'lumot beradi.

Uchinchi manba sifatida antroponimik toponimlarni ko'rsatish mumkin. Bunda mashhur shaxslar, mahalliy oqsoqollar yoki yer egalari nomlari joy nomiga aylangan. Bunday toponimlar ijtimoiy munosabatlar va mulkchilik tarixini yoritishda alohida ahamiyatga ega.

Oltinsoy toponimlari lingvistik jihatdan morfologik va semantik xususiyatlariga ko'ra rang-barangdir. Morfologik tuzilishiga ko'ra ular sodda, qo'shma va murakkab toponimlarga bo'linadi. Sodda toponimlar birgina leksema asosida shakllangan bo'lsa, qo'shma toponimlar ikki yoki undan ortiq komponentlarning birikishi natijasida hosil bo'ladi.

Masalan, *Bog'iston*, *Chilonzor* kabi toponimlar o'simlik nomlari bilan bog'liq bo'lib, hududning qadimdan dehqonchilik va bog'dorchilik rivojlanganini ko'rsatadi. *Qiziljar* singari toponimlar esa rang bildiruvchi komponent orqali tabiiy obyektning tashqi belgisini ifodalaydi.

Semantik jihatdan Oltinsoy toponimlarini quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin:

- ✓ tabiiy-geografik toponimlar;
- ✓ etnonimik toponimlar;
- ✓ antroponimik toponimlar;
- ✓ xo'jalik va madaniy-maishiy hayot bilan bog'liq toponimlar.

Bu guruhlash toponimlarni korpus bazasida belgilash jarayonida muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki har bir semantik guruh uchun alohida teglar (belgilar) qo'llash orqali ularni avtomatik tahlil qilish imkoniyati kengayadi.

Lingvistik korpus — bu til materiallarining elektron shaklda jamlangan, maxsus belgilangan va izlash imkoniyatiga ega bo'lgan majmuasidir. Toponimlarni korpus bazasiga kiritish jarayoni oddiy ro'yxat tuzish bilan cheklanmaydi, balki ularni ko'p qatlamli ma'lumotlar bilan boyitishni talab etadi.

Oltinsoy toponimlarini korpus bazasida aks ettirishda quyidagi parametrlar muhim hisoblanadi:

- ✓ toponimning adabiy va variant shakllari;
- ✓ geografik koordinatalari;
- ✓ etimologik izohi;
- ✓ semantik va tematik guruhi;
- ✓ tarixiy manbalardagi uchrash chastotasi.

Bunday tizimlashtirish orqali toponimlar matnlarda qanday kontekstlarda qo'llanayotgani, ularning vaqt o'tishi bilan ma'no yoki shakl jihatidan qanday o'zgarishlarga uchragani aniqlanadi. Shuningdek, korpus bazasi asosida Oltinsoy toponimlarini boshqa hududlar toponimlari bilan qiyosiy tahlil qilish imkoniyati ham yuzaga keladi.

Korpus lingvistikasida toponimlar alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular hududiy leksika va tarixiy til qatlamlarini aniqlashda muhim manba vazifasini bajaradi. Toponimlarning korpus bazasida mavjudligi ularning qo'llanish chastotasi, kontekstual xususiyatlari va semantik yukini aniqlash imkonini beradi.

Oltinsoy toponimlari misolida korpus tahlili orqali hududga xos dialektal unsurlar, fonetik variantlar va leksik o'ziga xosliklar aniqlanishi mumkin. Bu esa nafaqat onomastika, balki dialektologiya va tarixiy leksikologiya uchun ham qimmatli ilmiy natijalar beradi.

Bundan tashqari, toponimlar korpusi ta'lim jarayonida, elektron xaritalar tuzishda va madaniy merosni targ'ib qilishda ham keng qo'llanilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Oltinsoy toponimlari hududning tarixiy, madaniy va tabiiy xususiyatlarini o'zida mujassam etgan muhim lingvistik birliklardir. Ularni lingvistik korpus bazasida aks ettirish va tizimli o'rganish ilmiy tadqiqotlar sifatini oshiradi, milliy onomastik merosni saqlashga xizmat qiladi.

Kelgusida Oltinsoy toponimlarini raqamli platformalarda kengroq tadqiq etish, ularni interaktiv xaritalar va elektron lug'atlar bilan integratsiyalash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qorayev S. **O'zbek onomastikasi asoslari.** – Toshkent, 2010.
2. Rahmatullaev Sh. **O'zbek tilining izohli lug'ati.** – Toshkent, 2006.
3. Biber D. **Corpus Linguistics.** – Cambridge, 2012.
4. O'zbek milliy korpusi materiallari.